

נטישת בניין קל בעברית נוסח שומרון¹

לכירורה של סוגייה בדקדוק ההסטורי של העברית²

1. דברי מבוא³

1.0 ספרי הדקדוק המדעיים מייחסים לבניינים השונים תפקידים יחודיים. לפי ברגשטרסר^א בניין היסוד הוא קל, והשאר בנינים נגזרים ולכל אחד משמעות משלו: נפעל — בעל משמעות חוזרת לקל, פיעל — בנין אינטנסיבי וכו'. אולם כבר בהמשך, כשהדברים מובאים בפרוט, מוצגת תמונה אחרת. למשל בסעיף הדין בהוראות בנין נפעל^ב מצויין בין השאר, כי לפעמים אין הבדל ניכר במשמעות בין קל ונפעל, ובכמה שורשים הם אפילו משלימים זה את זה בזמנים השונים ולפעמים הנפעל אינו נגזר מבניין אחר. אם כן, כבר בלשון המקרא אין סדירות מלאה בהתפרשות הפעלים בבניינים השונים מבחינת ההוראה. מציאות זו אפשרה ולעתים אף גרמה מעתקים מבנין לבנין.

מאמר זה עוסק בחילופי בניינים בין העברית השומרנית לעברית הטברנית. אייחד את דבריי לחלק מן החילופים — אלו המציגים מעבר מבניין קל לבניינים אחרים במסורת השומרנית.

1 עברית נוסח שומרון — הכוונה לעברית של השומרונים, כפי שהיא באה לידי ביטוי בקריאתם את התורה, עפ"י התעתיק בעואנ"ש ד'.

2 למאמר זה קדמה עבודת גמר לתואר מוסמך: "חילופי בניינים בין החומש השומרני לחומש הטברני", שנכתבה כחוג ללשון העברית באוניברסיטה העברית בירושלים בהדרכת פרופ' מ' בראשר. פרקים אחדים בה משמשים בסיס למאמר. אני מודה למורי פרופ' ד' בן-חיים ופרופ' מ' בראשר שקראו את המאמר וסייעו לי בהערותיהם החשובות.

3 רשימת הקיצורים המשמשת כמאמר:

נה"ש, הנה"ש — (ה)נוסח (ה)שומרני של התורה, מהדורת אברהם נור צדקה, תל-אביב תשכ"ד. עואנ"ש — זאב בן-חיים, עברית וארמית נוסח שומרון. א-ה, ירושלים תשי"ז-תשל"ז.

תה"ש, התה"ש — (ה)תרגום (ה)שומרני. אם אין ציון נוסף הכוונה למהדורה הביקורתית של אברהם טל, כך א' תש"ס.

ענ"ט — עברית נוסח טבריה, עברית בניקוד הטברני בחומש בנוסח המקובל.

ענ"ש — עברית נוסח שומרון.

א3 ג. ברגשטרסר, דקדוק הלשון העברית, ירושלים תשל"ב, הוצאת מאגנס, עמ' 309.

ב3 שם, עמ' 463.

חילופי הבניינים בין המסורת הטברנית למסורת השומרנית ניתנים למיין לקבוצות אחדות:

1.1 חילופים הנובעים ממצואות פונולוגית בענ"ש השונה מזו של ענ"ט, או כאלו המקבלים סיוע ממצואות כזאת.

תהליכים פונולוגיים עשויים לגרום להזדהות צורות מבניינים שונים, והצורות הזוהות עשויות לשמש בסיס לגזירת צורות מן הבניין האחר בדרך ההיקש. בדרך זו מתקבלים חילופי בניינים. אביא כאן דוגמא אחת לעניין זה: במסורת השומרנית חל כידוע ערעור בעיצורים הגרוניים,⁴ ובמקרים שאין חציצת תנועה בין העיצור הגרוני לבין העיצור שאחריו, יש בדרך כלל הכפלה כתשלום לעיצור הגרוני. כך למשל מזדהות רוב צורות הפעיל ופעיל בפעלי פ"ג. צורה כגון *lābb^ed* מתאימה להפעיל ולפעיל (להאביד, לאבד בענ"ט) גם יחד.

1.2 חילופים הנובעים ממצואות מורפולוגית שונה. משבטל השימוש בבניין כלשהו (כגון הסבילים הפנימיים בענ"ש),⁵ באו במקומו דרכים אלטרנטיביות, היינו מעבר לבניין אחר. כתוצאה מזה נתקבלו חילופים רבים בין סביל פנימי לסביל חיצוני. למשל כנגד *gābb^etⁱ* (בראשית מ, טו) הקריאה השומרנית היא *niggānābtⁱ*, כלומר נפעל במקום פועל.

גם שינוי מורפולוגי בתחום בניין מסוים מחייב לפעמים חילוף בניין, כי קריאה המתאפשרת מצד הכתיב לפי מסורת אחת, אינה מתאפשרת באותו בניין לפי המסורת האחרת. למשל בניין נפעל בענ"ש שונה במבנהו מן הנפעל בענ"ט.⁶ בענ"ש פה"פ הנפעל כפולה גם בצורות עבר ובינוני, ולכן צורה כגון *gāš* (בראשית לג, ז), אינה מאפשרת מצד הכתיב קריאה של נפעל בענ"ש, ואכן כנגדה גורסת המסורת השומרנית *nāgāš*.⁷

1.3 חילופים הכרוכים במבנה תחבירי שונה. פעמים רבות החילוף בבניין מלווה בתחביר שונה, ובחלק לא מועט מן המקרים השינוי בתחביר נתון כבר בנוסח התורה השומרנית. מן החילופים ניתן ללמוד, כי השוני בתחביר אינו מקרי, אלא הוא נובע מן השוני בשימוש הבניינים. למשל כנגד סביל פנימי בענ"ט אתה מוצא פעמים רבות בענ"ש תחביר שונה, המאפשר שימוש בפועל פעיל. כגון: "אלה בני רחל אשר ילד ליעקב" (בראשית מ, כב) ובענ"ש ילדה, והקריאה *yālādā*. כלומר הנוסח מציג תחביר שונה, לפיו הפועל הוא פעיל.

4 ראה עואנ"ש, ה, עמ' 25, סעי' 1.1.8 ואילך.

5 ראה עואנ"ש, ה, עמ' 130, סעי' 2.10.

6 ראה עואנ"ש, ה, עמ' 84, סעיף 2.1.4.1 ואילך.

7 בדיקת חילופי הבניינים בין שתי המסורות מלמדת שבדרך כלל מגמת החילופים אחת היא — בענ"ש חל מעבר אל בניין אחר. (כלומר בענ"ט מקוים בנין קדום יותר, ואילו בענ"ש מצוי הבניין החדש). החילוף שלעיל (גש — *nāgāš*) הוא דוגמא לפעלים, שמגמת החילוף בהם שונה מהרגיל — דווקא הקריאה השומרנית מקיימת מסורת קדומה יותר. וראה עוד לעניין זה להלן בפרק המסקנות, סעיף 5.1. והערה 21.

1.4 חילופים הנובעים מפירוש שונה של הפועל.

במקרים מסוימים נושא פועל מסוים בענ"ט משמעות שונה מן הרגיל, ואז נוקטת ענ"ש בניין אחר. גם כאשר מסורת השומרונים ייחסה לפועל כלשהו משמעות שונה מזו המקובלת במסורתנו, ננקט בניין אחר. למשל כנגד "אִבְנָה מִמְנָה" (בראשית טז, ב) קוראים השומרונים *ibbanni*. כלומר התפעל (נפעל ב) במקום נפעל. בד"כ מקיים הנפעל בפועל זה גם בענ"ש, אולם כאן נודעת לפועל משמעות שונה מהרגיל. יש הגוזרים אותו מן המלה פֶּן (ראה ראב"ע כפרושו לפסוק זה); גם אם נגזרה הצורה מלשון בנייה, היא משמשת בהקשר זה בהוראה מושאלת.

1.5 חילופים המעידים על שוני בשימוש הבניין.

השוואת הפעלים בשתי המסורות מגלה, כי לפעמים קבוצה גדולה של פעלים מבניין כלשהו מופיעה בענ"ש בבניין אחר. ממצא זה עשוי ללמד על שוני בשימוש הבניינים. בקבוצת חילופים זו ראיתי את העיקר. החילופים שהוזכרו בסעיפים הקודמים מעצם טיבם מוגבלים הם לקטיגוריות מסוימות, ולכן תפוצתם מצומצמת. לעומת זאת שינוי בשימוש הבניין כרוך בחילופים בצורות פועל רבות, ולכן הוא מהותי לגבי דמותה של הלשון. יתר על כן, בין הבניינים קיימות כידוע זיקות שונות (כגון: פעיל — סביל — חוזר), ולכן חילופים בבניין מסוים עשויים להוליד חילופים גם בבניין הקשור אליו בזיקה כלשהי. סוג אחרון זה של חילופי בניינים יהיה עיקר דיוננו להלן.

2. ענ"ט: קל לעומת ענ"ש: פיעל.⁸

2.1 חילופים בכל צורות הפועל או ברובן או בכל הצורות שכתיבן לא מנע את החילוף.

א) אס"ף: "וְאֶסְפֶּתְ אֵלַיךְ" (בראשית ו, כא). ענ"ש *wāsifta*, כלומר פיעל ב. וכך כמעט בכל הצורות הבאות במקביל לקל של ענ"ט בשורש זה. בענ"ט מצוי פיעל פעם אחת בלבד (במדבר י, כה). לפיעל ב בשורש זה יש כידוע מקבילה במסורתנו: מְאָסְפִּי (ישעיהו סב, ט). קל שרד בענ"ש בצורות בודדות, פעם אחת בבניוני (במדבר יט, י), ופעמיים בצורות מקור (שמות כג, טז; דברים טז, יג).

8 יש גישות שונות באשר למעמדו המורפולוגי של בניין פֶּעַל בעברית. פרופ' ש' מורג חילק פעלים אלו לשתי קבוצות: שרשי ע"ו/ע"י וע"ע כנגד שורשים שלמים. את צורות פֶּעַל מן הקבוצה הראשונה פירש כמקבילות לבניין פוֹלֵל (פיעל של ע"ע וע"ו/ע"י), ואילו את הצורות האחרות פירש צורות פֶּעַל שאולות מן הארמית, המקבילות לבניין פועל המקראי, *fā'ala* הערבי. (ראה דבריו בתרביץ כ"ו עמ' 349–356; כ"ז עמ' 556, ועוד). לעומתו פרופ' ז' בן-חיים הניח כי צורות פֶּעַל מוצאן מן הפיעל, שבטלה בו הכפלת עה"פ, כלומר ווהי וריאנטה פוניטית של פיעל (ראה דבריו בעוואנ"ש, ה, עמ' 83, 1.3.7.2). במאמר זה, כמו בעבודת הגמר שקדמה לו, הלכתי לפי שיטתו של ז' בן-חיים, ולכן פיעל "קל העי"ן" (=פיעל ב) נידון כחלק בלתי נפרד מבניין פיעל.

(ב) בל"ל / בל"ה: "כי שם פָּלַל ה' שפת כל הארץ", (בראשית יא, ט). ענ"ש: *bállâl*. "הבה נרדה ונבְּלֶה שם שפתם". (בראשית יא, ז). ענ"ש: *wnēballi*. שאר הצורות בתורה בפועל זה הן בינוני פעול, וכנגדן משמש בניין קל גם בענ"ש.⁹

(ג) גל"ל: "וּגָלְלוּ אֶת הָאֲבָן" (בראשית כט, ג; ט) ענ"ש: *wgallēlu*. אין צורות נוספות בבניין קל משורש זה בתורה.

(ד) גר"ש: הניני גַּרַשׁ מפניך את האמריי" (שמות לד, יא). ענ"ש: *garrēs*. קל משמש בענ"ט רק בצורות הבינוני. פעם אחת בינוני פועל (הדוגמא שלעיל), ובענ"ש בינוני של פיעל בלי מ"ם, ופעמים אחדות בינוני פעול, ואז גם בענ"ש הבניין הוא קל. (ראה לעיל מה שנתב על שורש בל"ל). המסורת השומרונית בפועל זה מקבילה למסורת הניקוד הטברנית, שכן בענ"ט בניין קל משמש רק בבינוני; כלומר בכל מקום שהכתיב אֶפְשֶׁר, נוקד הפועל בבניין פיעל.

(ה) דב"ר: "אני דְּבַר אֱלֹהִים" (שמות ו, כט) ענ"ש: *dabbēr*; וכך כנגד כל צורות בינוני פועל של ענ"ט. כמו בשורש גר"ש כך גם בדב"ר משמש בניין קל בענ"ט רק בבינוני. כאילו אמרנו, בפעלים אלו צעדה ענ"ש צעד אחד קדימה, בכך שיצרה צורות דגושות גם בבינוני, והתגברה על מכשול חסרון המ"ם. משורש דב"ר לא שרדו צורות בבניין קל בענ"ש.

(ו) חב"ש: ארבע פעמים מופיע חב"ש בבניין קל בתורה. שלוש מהן בעתיד, ובענ"ש כנגדן פיעל. כגון: "וַיִּחְבֹּשׁ אֶת חֲמֹרוֹ" (בראשית כב, ג). ענ"ש: *wyābbēs*. ופעם אחת בעבר (שמות כט, ט), ושם בענ"ש צורה מסופקת (הפעיל או פיעל). מכל מקום לא נשארה בענ"ש צורה בבניין קל.

(ז) חנ"ך: "בנה בית חדש ולא תִּנְכַּו" (דברים כ, ה). ענ"ש: *'anneku*. "ואיש אחר יִחְנְכֶנּוּ" (דברים כ, ה) ענ"ש: *yānnikinnu*. אלו הן כל הדיקרויות של פועל משורש זה בתורה.

(ח) חש"ב: "וַיִּחְשְׁבֶהָ לוֹ לַצְדָקָה" (בראשית טו, ו) ענ"ש: *wyāššeba*, וכך ברוב צורות הפועל. רק במקור נשאר בניין קל (שמות לה, לב; לא, ד). צורות פיעל הללו לא נזדהו עם הפועל שהוראתו "חשוב", כי בענ"ש הוראה זו דווקא בקל.

(ט) לק"ט: "וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֶּקֶר" (שמות טז, כא). ענ"ש: *wyēlāqqētu*. וכך כנגד כל צורות הקל שבענ"ט. לצד הקל משמש בענ"ט פיעל באותה הוראה.

(י) מכ"ר: בענ"ט אין פיעל משורש זה. הפועל היוצא כולו בבניין קל, והסביל בנפעל, ופעם אחת בהתפעל. בענ"ש במקום קל תמיד פיעל, כגון: "לְכוּ וְנִמְכְּרוּ" (בראשית לז, כז). ענ"ש: *nēmakkērinnu*. והסביל בנפעל ב (דגוש העי"ן).

(יא) נט"ש: "וּלֹא נִטְשָׁתָנִי לְנֶשֶׁק לְבָנִי" (בראשית לא, כח). ענ"ש: *naṭṭišṭāni*. "והשיבעת תשמטנה ונטַשְׁתָּה" (שמות כג, יא). ענ"ש: *wnaṭṭišṭā*. קל נט"ש נקרה

9 יש לדעת כי אין בענ"ש צורות בינוני סביל של פיעל בלי מ"ם. כנראה צורות הבינוני הפועל נתפסו כצורות שמיניות, וזיקתן לבניין היתה חלשה יותר, ולכן נשארו צורות אלו ללא דיגוש, גם כשכל שאר צורות הפועל ההגיייה היא שונה.

כתורה עורר פעמיים, אבל בעתיד, ושם מקוים הקל בענ"ש, כי הכתיב חסר הנו"ן מנע מעבר לפיעל.

(יב) נת"ץ: "וַיִּתֵּן אֶת הַבַּיִת" (ויקרא יד, מה). ענ"ש: wnättāšu (כנה"ש ונתצו). בענ"ט לצד הקל משמש פיעל באותה הוראה. למשל: "כי את מזבחתם תתצון" (שמות לד, יג) כנגד "וַיִּתְּצֶם אֶת מִזְבַּחְתֶּם" (דברים יב, ג). בצורות העתיד נשאר בנין קל בענ"ש בגלל הכתיב חסר הנו"ן.

(יג) עב"ר: בענ"ט אין בשורש זה צורות פיעל. בענ"ש מרבית הצורות, הבאות במקביל לקל שבענ"ט, הן בבניין פיעל. למעשה צורות ודאיות מבנין קל הן מעטות למדי. בעבר רק שתי צורות, בכמדבר ה, יד: "עָבַר עָלָיו רוּחַ קָנָאָה", וְעָבַר עָלָיו רוּחַ קָנָאָה", ובהוראה מושאלת, לעומת צורות רבות למדי שיש בהן הכפלת עה"פ. גם בחלק מצורות המקור נשאר בניין קל. יש לשער כי ההכפלה בצורות העתיד כתשלום לגרונית שימשה גורם מסייע למעבר לבניין פיעל. והרי מקצת מן הדוגמות לחילוף:

"ולפיד אש עָבַר בין הגזרים" (בראשית טו, יז). ענ"ש: ^cabbār. "נתן את ישראל עָבַר בגבולו" (כמדבר כ, כא). ענ"ש: ^cabbār. "וַיַּעֲבֹר אֲבָרָם בָּאָרֶץ" (בראשית יב, ו). ענ"ש: wyābbār.

(יד) ענ"ש: "עָנַשׁ יַעֲנֵשׁ" (שמות כא, כב). ענ"ש: ^cannēs. ובנה"ש: ענש. "וַיַּעֲנֵשׁוּ אֹתוֹ מֵאֵה כֶּסֶף" (דברים כב, יט). ענ"ש: wannēšu. אלו הן כל צורות ענ"ש קל בתורה, ובמקביל חל חילוף גם בבניין הסביל.

(טו) קב"ץ: שלוש פעמים נקרה קב"ץ קל בתורה. בענ"ש פיעל כנגד הקל. כגון: "וַיִּקְבְּץ אֶת כָּל..." (בראשית מא, מט). ענ"ש: wyēqabbēs. בענ"ט משמשים קל ופיעל באותה הוראה, ובענ"ש הכל בבניין אחד. ובמקביל חל חילוף בבניין החזור. (טז) קר"ע: "קָרְעוּ בַגְדֵיהֶם" (כמדבר יד, ו). ענ"ש: qarrā'u. וכך כנגד כל צורות קל שבענ"ט. ובמקביל חל חילוף בבניין הסביל.

(יז) רכ"ס: "וַיִּרְכְּסוּ אֶת הַחֹשֶׁן" (שמות כח, כח), ענ"ש: wyērakkēsu. ובדומה לכך בשמות לט, כא. אלו הן כל ההיקריות של פועל משורש רכ"ס בתורה.

(יח) של"ח: בענ"ט של"ח משמש בקל ובפיעל בפועל יוצא. בדרך כלל פיעל מציין פעולה חזקה יותר, כלומר גירוש, הרחקה. אולם יש גם פיעל במשמעות הקל. כגון: "וַיִּשְׁלַח אוֹתוֹ פְּדָנָה אֲרָם" (בראשית כח, ו). בענ"ש הכל בבניין פיעל, להוציא שרידי קל בבנינוי פועל (ר' לעיל מה שנכתב על שורש בל"ל). והרי מקצת מן הדוגמאות לחילוף: "וַנְּשַׁלַּח מֵלֵאכִים" (דברים ב, כו). ענ"ש: wēšalla. "וַיִּשְׁלְחוּ זַקְנֵי הָעִיר" (דברים יט, יב). ענ"ש: wšallā'u.

2.2 חילוף בפעלים המופיעים בבניין קל פעם אחת בלבד:

(א) אי"ב: "וַאֲיָבְתִי אֶת אֵיבֶיךָ" (שמות כג, כב). ענ"ש: wayyabti. (בענ"ש כנגד השם אוֹיֵב יש שם דגוש: uyyāb, iyyābi).

(ב) בת"ר: "וְאֵת הַצֶּפֶר לֹא כָתַר" (בראשית טו, י). ענ"ש: battar. ובראשית הפסוק:

יִבְתָּר אותם.¹⁰ כנגד הצורה פִּתְנָךְ (בראשית טו, י) יש בענ"ש צורת מקור פיעל: bittor.

(ג) זמ"ם: "כאשר זָמַם לעשות" (דברים יט, יט). ענ"ש: zām^em (פיעל ב).
(ד) טו"ה: "וכל הנשים ... טוּו את העזים" (שמות לה, כו). ענ"ש: tuwwu (בשמות לה, כה בענ"ש שם עצם).

(ה) נש"ף / נש"ב: "נִשְׁפָּת ברוחך" (שמות טו, י). ענ"ש: naššibtā. אין עוד פעלים משורש זה בתורה.

(ו) עכ"ר: "עִכְרָתִי אתי" (בראשית לד, ל). ענ"ש: ^cakkertimma.

(ז) עק"ב: "וַיַּעֲקֹבֵנִי זה פעמים" (בראשית כו, לו). ענ"ש: wyāqqēbāni.

(ח) פק"ח: "וַיִּפְקַח אלהים את עיניה" (בראשית כא, יט). ענ"ש: wyēfāqa (פיעל ב). אך אפשר עקרונית לשייך צורה זו לקל ב, כי בפעלי למ"ד גרונית הצורות מזדהות, כפי שהסביר ז. בן-חיים.¹¹

(ט) פר"ש: "לְפָרַשׁ להם על פי ה'" (ויקרא כד, יב). ענ"ש: alfarr^es. פעם אחת נוספת מופיע פועל משורש זה בתורה (במדבר טו, לד), ושם הבניין הוא פועל.

(י) קט"ף: "וַיִּקְטַף מלילת בידך" (דברים כג, כו). ענ"ש: wqatṭiftā.

(יא) רק"ח: "איש אשר יִרְקַח כמהו" (שמות ל, לג). ענ"ש: yēraqqa. כנגד רִקַּח (מעשה רקח) נמצאת בענ"ש צורה דגושה: raqqa.

(יב) שק"ר: "אם תִּשְׁקֹר לי ולניני" (בראשית כא, כג). ענ"ש: tēšāqqār. ופועל נוסף בתורה נמצא בויקרא ט, יא ושם גם בענ"ט פיעל.

2.3 פעלים שחל מעבר רק בחלק מצורותיהם:

(א) חב"ל: "לא יִחַבֵּל רחים ורכב". ענ"ש: yābb^el. "כי נפש הוא חֲבָל" (דברים כד, ו). ענ"ש: abb^el. בשלוש היקרויות נוספות של חב"ל מקוים בניין קל גם בענ"ש, ואין הבדל בהוראה.

(ב) חצ"ה: "אשר חָצָה משה" (במדבר לא, מב). ענ"ש: ḥāṣṣā. "וְחָצוּ את כספּו" (שמות כא, לה). ענ"ש: wāṣṣu. בשאר היקרויות הפועל (אחת בעבר ושלוש בעתיד) משמש בניין קל גם בענ"ש. ובכולן הוראה אחת.

(ג) יס"ף: "וַיִּסְפְּתִי ליסרה אתכם" (ויקרא כו, יט). ענ"ש: wyassafti, ובדומה לזאת בויקרא כו, כא. "וַיִּסְפְּתִי לך עוד שלש ערים" (דברים יט, ט). ענ"ש: wyassiftā. בצורות מדבר ונוכח משמש בענ"ש בניין פיעל, ובצורות נסתר ונסתרת — בניין קל. (ד) מש"ח: "וזאת אהרן ואת בניו תִּמְשַׁח" (שמות ל, ל). ענ"ש: temašša. וכך בכל צורות העתיד להוציא ויקרא טז, לב, שם נשאר הקל. גם בצורות העבר, הבינוני הפועל והמקור מקוימת הגייה בבניין קל, ואין הבדל במשמעות בין הבינוניים.

¹⁰ בענ"ט הבדל הבינוניים מוסבר כנובע מכמות הפעולים. ראה למשל יהושע בלאו, תורת ההגה והצורות, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ב, עמ' 138.

¹¹ ראה עואנ"ש, ה', עמ' 99 סעי' 2.2.3.3.5.

ה) נט"ה: "לְנָטַת אַחֲרֵי רַבִּים" (שמות כג, ב). ענ"ש: *alnaṭṭot*. "לְנָטוֹת יַמִּין וּשְׂמַאל" (במדבר כב, כו). ענ"ש: *alnaṭṭot*. שאר צורות הקל בענ"ט מקוימות גם בענ"ש. החילופים בשורש זה מעידים על כך שהמעבר מן הקל לכבד לא פסח גם על פעלים עומדים.

ו) פר"ע: "וּפָרַע אֶת רֹאשׁ הָאִשָּׁה" (במדבר ה, יח). ענ"ש: *wfarra*. "כִּי פָרַעַה אַהֲרֹן" (שמות לב, כה). ענ"ש: *farrā'u*. אולם בצורות עתיד וכינוני פעול מקוים גם בענ"ש בניין קל.

ז) שב"ר: בענ"ט קל ופיעל בדרך כלל משמשים באותה הוראה. בענ"ש המצב דומה, אולם לחלק מצורות הקל שֶׁל ענ"ט מקבילות בענ"ש צורות פיעל. כגון: "וְנִשְׁכַּרְתִּי אֶת גֹּאֲוֹן עֲזֹכְם" (ויקרא כו, יט). ענ"ש: *wšabbārti*. וכדומה לזאת בויקרא כו, יג; יא, לג.

2.4 חילופים בצורה אחת מביין צורות הפועל:

א) הל"ך: "וַתִּהְיֶה אֵשׁ אֶרֶצָה" (שמות ט, כג). ענ"ש: *wtāllək*. בד"כ בענ"ט צורות העתיד גזורות משורש יל"ך. רק בפסוק זה מופיעה צורה משורש הל"ך. אולם הל"ך משמש כידוע בעבר ובהווה, ובענ"ש מקויים בניין קל. במסורתנו נמצא פיעל, אך לא בתורה, ואף התפעל, הבניין החוזר לפיעל, משמש כידוע בענ"ט.

ב) זר"ה: "וְאֵת הָאֵשׁ זָרָה הֵלֵאָה" (במדבר יז, ב). ענ"ש: *zarrī*. בענ"ט קל ופיעל משמשים באותה הוראה. קל מצוי פעם נוספת בתורה (שמות לב, כ), ושם בענ"ש קל משורש זור"ר.

ג) חל"ק: "אֲשֶׁר חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אֶתֶם" (דברים ד, יט). ענ"ש: *āllāq*. בענ"ט הפועל היוצא הוא בד"כ בפיעל. רק בפסוק זה משמש קל לפועל יוצא. ובמקום שהקל משמש לפועל עומד (דברים כט, כה) גם בענ"ש קל. מאידך כנגד פיעל נוקטת ענ"ש קל בפעלים יוצאים. לפיכך אין לטעון, כי החילוף בדוגמא שלעיל יוצר הבחנה בין הפועל היוצא לעומד.

ד) יר"ק: "וַיִּרְקַהּ בַּפְּנִי" (דברים כה, ט). ענ"ש: *wyarrēqa*. בשאר היקרויותיו מקוים בניין קל גם בענ"ש.

ה) יש"ב: "וַיִּשְׁכַּהּ בְּבֵיתֶךָ" (דברים כא, יג). ענ"ש: *wyaššēba*. בד"כ בענ"ש כמו בענ"ט בשורש זה הפעלים העומדים הם בקל והיוצאים בהפעל. רק בפסוק זה משמש פיעל בפועל עומד. כפי שציין ז. בן-חיים¹² גם במסורת המקרא שלנו יש שימוש בפיעל כפועל עומד בשורש זה.

ו) כב"ד: "כִּי כָבַד מַמְנִי" (במדבר יא, יד). ענ"ש: *kābēd*. בד"כ כמו בענ"ט קל משמש לפועל העומד ופיעל (בענ"ש פיעל ב) לפועל יוצא. כאן הפיעל משמש לפועל עומד.

(ז) מר"ה: "שמעו נא המרים" (במדבר כ, י). ענ"ש: *āmarrēm*. בשאר היקרויות הפועל מקוים בניין קל גם בענ"ש.

(ח) סב"ב: "לִסְבֹּב אֶת אֶרֶץ אֲדוּם" (במדבר כא, ד). ענ"ש: *alsübāb*. בענ"ט רק פעם אחת משמש פיעל. בענ"ש גם בפסוק זה ננקט בניין פיעל. שאר צורות הקל מקוימות גם בענ"ש. (בחלקן גזורות הן משורש סו"ב). בענ"ט יש קל לפועל עומד וליוצא. כשהוא משמש פועל יוצא, הוא שווה בהוראתו לפיעל.

(ט) עב"ד: "וַיַּעֲבֹדְתֶם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם" (שמות כג, כה). ענ"ש: *wābbādtimma*. בענ"ט אין פיעל. ככל שאר ההיקרויות נמצא קל גם בענ"ש, וההוראה אינה שונה. (י) פנ"ה: "וּפְנִיתִי בְּבִקְרָא" (דברים טז, ז). ענ"ש: *wfannîta*. בענ"ט באופן קבוע קל משמש לפועל העומד ופיעל ליוצא. חלוקה זו נשמרת גם בענ"ש. רק בפסוק זה נמצא פיעל לציון פועל עומד.

(יא) שכ"ל: "כֹּאשֵׁר שְׁכַלְתִּי שְׁכַלְתִּי" (בראשית מג, יד). ענ"ש: הפועל הראשון בבניין קל — *šākalti*, אך השני בפיעל: *šakkilti*, כנראה בלי הברל במשמעות ביניהם.¹³ בפועל שכ"ל גם בתורה לפי מסורתנו החלוקה לבניינים אינה צמודה להוראות קבועות. בבניין קל נמצא פועל עומד ופועל יוצא, ובפיעל — גורם ועומד. (יב) תמ"ך: "וְאֶהְרֹן וְחֹרֵן תִּמְכּוּ בִידֵי" (שמות יז, יב). ענ"ש: *tammāku*. קל מצוי בתורה פעם נוספת (בראשית מח, יז), וגם שם בענ"ש בניין קל.

2.5 חילופים בפעלים שענ"ש נקטה בהם בד"כ בניין אחר כנגד הקל (ולא פיעל):
(א) כל"ה: "וַעֲיַיֵּן רְאוֹת וְכָלוֹת אֵלֵיהֶם" (דברים כח, לב). ענ"ש: *wkallot*. בניין קל מקוים בענ"ש רק בבראשית כג, ו, אך שם המשמעות היא של כל"א. בדרך כלל מביעה ענ"ש את הפועל העומד בשורש זה בבניין נפעל ב (דגוש העי"ן); אולם בפסוק שלעיל מנע הכתיב קריאה בנפעל ב, ונקט בניין כבד אחר, אף על פי שפיעל משמש ברגיל בפועל זה לציון הפועל היוצא.

(ב) ספ"ה: "לְקַפּוֹת עוֹד... " (במדבר לב, יד), ענ"ש: *alsabbot*. "למען קפּוֹת הרוה את הצמאה" (דברים כט, יח). ענ"ש: *sabbot*. בענ"ש אין קל משורש זה. בצורות העתיד כנגד הקל יש הפעיל. בצורות המקור הנזכרות, לפחות בצורה השנייה, מנע הכתיב קריאה בהפעיל, ותחת זאת נהגו הצורות בבניין הקרוב להפעיל בהוראתו — בניין פיעל.

(ג) ער"ך: בצורות העתיד של ער"ך נוקטת ענ"ש בניין הפעיל כנגד קל בענ"ט; וזה כנראה הבניין ששימש בענ"ש. בעבר בד"כ מקוים בניין קל, כי הכתיב מנע קריאה בהפעיל. בכל זאת פעם אחת נוקטת המסורת השומרנית פיעל במקום קל בעבר: "את שבעת המזבחות עֲרַכְתִּי" (במדבר כג, ד). בענ"ש: *carrikti*. המעבר לפיעל חל בשל היותו קרוב בהוראתו להפעיל. אולם גם בעתיד פעם אחת בענ"ש פיעל כנגד

¹³ ראה עואנ"ש, ה', עמ' 165. סעי' 2.15.5.

קל: "וַיַּעַכְכוּ אַתֶּם מִלַּחְמָה" (בראשית יד, ח). ענ"ש: wyārreku. צורה זו בפיעל לכאורה אינה מובנת, אולם השיוויון ברוב צורות הפעיל/פיעל בפעלי פ"ג גרם לפעמים לערעור ההבדל גם בצורות שאפשרו הבחנה (כשתנועת עה"פ בהברה פתוחה), כמורכן גרם השיוויון לכך ששני הבניינים ישמשו כאחת באותה הוראה¹⁴ וכך מתבארת הצורה החריגה הנזכרת.

2.6 חילוף הקובע הבחנה בין קל לפיעל:

(א) בכ"ה: בענ"ט משמש בניין קל לפועל יוצא ולעומד. לעומת זאת בענ"ש קיימת חלוקה כמעט קבועה: הפועל העומד בקל והיוצא בפיעל. כגון: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת אֲבִיחָה וְאֶת אִמָּה" (דברים כא, יג). ענ"ש: wbakkāta. רק פעם אחת משמש פיעל בפועל עומד (בראשית מג, ל). החילוף בפועל זה בנוסף להבחנה בין יוצא לעומד יוצר הבחנה גם בהוראת הפועל, שכן הפיעל נושא משמעות "להתאבל", בדומה לפיעל במסורת המקרא שלנו (ירמיהו לא, יד; ח, יד).

(ב) יל"ד: בכל מקום שיל"ד קל מופיע לצד נושא בזכר במקום קל משמש בענ"ש בניין אחר, בדרך כלל פיעל ולפעמים הפעיל. רק פעם אחת נשאר בענ"ש קל כשהנושא בזכר: "צוֹר יִלְדֶךָ תִּשִׁי" (דברים לב, יח). ענ"ש: yālādak. אולם כאן הנושא הוא אלוהים, ויש לראות בזה גוון ושימוש ייחודי. והרי דוגמא לחילוף: "וַיִּמְתָּשׂוּ אֱלֹהִים יִלְדֶךָ אֶת לִמְךָ" (בראשית ד, יח), ענ"ש: yalād. ההבחנה קיימת למעשה כבר בענ"ט,¹⁵ שאין בה צורות קל עתיד כשהנושא במין זכר, תחת זאת יש צורות הפעיל. אך בעבר מנע הכתיב קריאה בהפעיל, ונשארו הצורות בקל. בענ"ש אם כן קיימת הבחנה בין ההולדה (פיעל / הפעיל) לבין הלידה (קל).

2.7 מעתק קל < פיעל במסורת שומרון הביא עמו חילופים גם בבניין הסביל (החוזר). פעלים שעברו אל פיעל, הסביל שלהם הועתק מן הנפעל אל הבניין הסביל הדגוש, כלומר נפעל ב (דגוש העי"ן). הקבלה כזו מצויה בפעלים מכ"ר, קר"ע, קב"ץ, ענ"ש ועוד. בשורש מכ"ר למשל, כנגד כל צורות בניין קל נוקטת ענ"ש פיעל, ובמקביל כנגד כל צורות הנפעל — נפעל ב. כגון: "וַיִּנְמְכֶר בַּגְּבֻחַתוֹ" (שמות כב, ב), ענ"ש: wnimmakkar.

14 ראה עזאנ"ש, ה', עמ' 90, סע' 2.2.1.2.2; עמ' 91, סע' 2.2.1.3.2.

15 ראה עזאנ"ש, ה', עמ' 103, סעיף 2.4.5. הע.

3. ענ"ט: קל לעזמת ענ"ש: הפעיל

3.1 חילופים בכל צורות הפועל או בכל הצורות שכתיבן לא מנע את החילוף: (א) בא"ש: "נִיבְאֵשׁ הַיָּאֵר" (שמות ז, כא). ענ"ש: wyābēš, וכך בשמות טז, כ ובשמות ח, י. קל נמצא בתורה פעם נוספת אך בעבר, ושם הכתיב מנע קריאה בהפעיל. בענ"ש אם כן משמש הפעיל לפועל עומד וליוצא. בענ"ט פעם אחת נמצא הפעיל לציון פועל עומד (שמות טז, כד).

(ב) בז"ה / בו"ז: "נִיבְזֵוּ עֲשׂוּ אֶת הַבְּכֵרָה" (בראשית כה, לד). ענ"ש: wyābēz (בו"ז). הפעיל כנגד קל נמצא גם בכמדבר טו, לא. אלו הן כל היקרויות קל בתורה.

(ג) גד"ד: "גְּדוּד יִגְדְּנֻוּ ... יִגְד עֶקֶב" (בראשית מט, יט). ענ"ש: yaggēdinnu ... yaggēd בנה"ש: יגידנו, יגיד. אין פעלים נוספים משורש זה בבניין קל.

(ד) גמ"ל: "נִיגְמַל שְׂקָדִים" (במדבר יז, כג). ענ"ש: wyagmēl. גם בדברים לב, ו (בהוראת "גמול") נוקטת ענ"ש הפעיל כנגד קל. בבראשית נ, טו; יז מקוים בנין קל, אך אלו צורות עבר.

(ה) הד"ף / דו"ף: "הִדְפּוּ או השליך עליו כל כלי" (במדבר לה, כב). ענ"ש: ḥidifu. וכך בכל הצורות המופיעות בקל בענ"ט. החילוף נתון כבר בנוסח השומרוני, למשל בפסוק הנזכר הנה"ש הוא הדיפו.

(ו) חנ"ט: "נִיחַנְטוּ הַרְפָּאִים אֶת יִשְׂרָאֵל". (בראשית נ, ב). ענ"ש: wyānnīṭu. נ"ש: ויחניטו, ובדומה לכך בבראשית נ, כו. אולם בצורת המקור (בראשית נ, ב) גם בענ"ש קל.

(ז) חנ"ן: "וְלֹא תִחַנְנִם", דברים ז, ב. ענ"ש: tā'ēnimma. וכך בכל צורות העתיד של חנ"ן קל בתורה. בעבר ובבנינוני נשאר הקל בגלל הכתיב.

(ח) יע"ץ / עו"ץ: "אֵיעֶצֶף וַיְהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ" (שמות יח, יט). ענ"ש: ā'īṣāk. ובנה"ש: איעיץ. וכך גם בכמדבר כד, יד ואין דוגמאות נוספות בתורה.¹⁵

(ט) סג"ר: "נִיִּסְגַּר בְּשַׁר תַּחַתְנָה" (בראשית ב, כא). ענ"ש: wyasgēr. וכך בבראשית ז, טז. שאר צורות קל הן בעבר ובבנינוני, ובהן קל ננקט גם בענ"ש. בענ"ט נמצא הפעיל בשורש זה פעמים רבות בהוראת הקל, אם כי בחלק מהיקרויותיו ניתן לפרש את ההפעיל כנושא הוראה מיוחדת, דקלרטיבית.¹⁶

(י) ספ"ה: "הָאֵף תִּסְפֶּה צָדִיק עִם רָשָׁע" (בראשית יח, כג). ענ"ש: tasfī. וכך בבראשית יח, כד. ובצורות המקור, שכתיבן מנע קריאה בהפעיל, נקטה ענ"ש בניין פיעל.

"(יא) ער"ך: "יַעֲרַכְנֻוּ לִפְנֵי ה' תְּמִיד" (ויקרא כד, ח). ענ"ש: yārīkinnu. וכך בכל צורות העתיד.

15 בדוגמה זו ובאחרות מלבד חילוף בבניין יש גם חילוף בגזרה של הפועל. בכל זאת כללתי אותן במאמר, משום שהוראתו של הפועל לא השתנתה עם חילוף הגזרה, והשינוי בגזרה לכדו אינו מחייב שינוי בבניין.

16 ראה מ' מורשת, הפעיל ללא הברל מן הקל בל"ח, ספר בראיילן, יג, תשל"ו, עמ' 251.

(יב) רצ"ה: "ראיתי פניך ... נתרצני" (בראשית לג, י). ענ"ש: wfāršīni. נ"ש: ותרצני. וכך בכל צורות העתיד. בענ"ט פעם אחת מופיע הפעיל במשמעות הקל: "אז תרצה הארץ את שבתתיה ... והרצת את שבתתיה" (ויקרא כו, לד).
 (יג) שמ"ט: "והשביעת תשמטנה ונטשתה" (שמות כג, יא). ענ"ש: tašmīṭinna. וכך בדברים טו, ב. ואין צורות קל נוספות בתורה. פעם אחת בענ"ט נמצא הפעיל בהוראת הקל (תשמט, דברים טו, ג). אך ניתן לפרשו גם כקל במשקל אפעל.¹⁷

3.2 חילוף בפעלים המופיעים בקל פעם אחת בלבד:

(א) חס"ל: "כי יחטאו הארבה" (דברים כח, לח). ענ"ש: yāssīlinnu.
 (ב) חר"ש: "לא תחרש בשור ובחמר יחדו" (דברים כב, י). ענ"ש: tārr^{eš}. בנה"ש תחריש.

(ג) חש"ך: "ותחשך הארץ" (שמות י, טו). ענ"ש: wtāš^{ek}.

(ד) יק"ד: "ותיקד עד שאול תחתית" (דברים לב, כב). ענ"ש: wtūq^{ed}. בנה"ש: ותוקד. בענ"ש הפעיל גם כנגד תוקד (ויקרא ו, ב; ה, ו).

(ה) כס"ס / כס"ה: "תכסו על השה" (שמות יב, ד). ענ"ש: taksu.

(ו) כר"ה / נכ"ר: "וגם מים תכרו מאתם" (דברים ב, ו). ענ"ש: takkīru. נה"ש: תכירו.

(ז) נו"א: "ולמה תנואון את לב בני ישראל" (במדבר לב, ז). ענ"ש: fanniyyon. נ"ש: תניאו. החילוף הוא רק כנגד הכתיב בענ"ט. שאר צורות הפועל בענ"ט הן בהפעיל גם בכתיב.

(ח) נפ"ח: "ויפח באפיו נשמת חיים" (בראשית ב, ז). ענ"ש: wyabba.

(ט) צל"ח: "והוא לא תצלח" (במדבר יד, מא). ענ"ש: tašlī. נ"ש: תצליח.

(י) צפ"ה / צו"ף: "ויצף ה' ביני ובינך" (בראשית לא, מט). ענ"ש: yāšš^{ef}.

(יא) צפ"ן: "ותצפנהו שלשה ירחים" (שמות ב, ב). ענ"ש: wtāšfīnē'u. צפ"ן מופיע פעם נוספת באותו עניין, ושם גם בענ"ט הפעיל, והוא נתון בכתיב: הצפינו, (שמות ב, ג).

(יב) רמ"ם: "וירם תולעים" (שמות טז, כ). ענ"ש: wyarr^{em}.

(יג) רפ"ה / רפ"ף: "וירף ממנו" (שמות ד, כו). ענ"ש: wyarr^{ef}. בצירוף רפ"ה מ... משמש בענ"ט בדרך כלל בניין הפעיל.

3.3 חילופים בצורה אחת מצורות הפועל:

(א) גו"ר: "משכנתה ומגרת ביתה" (שמות ג, כב). ענ"ש: maškinta wamgīrāt bīta. והנוסח השומרוני: ... מאת רעותה משכינתה ומגירת ביתה. לפי הנה"ש והתה"ש

17 ראה ח' ילון, פרקי לשון, ירושלים תשל"א, עמ' 44. בעקבות י' בארת.

משכינתה, מגירת ביתה משמשות תמורה למלה רעותה.¹⁸ כלומר המ"ם אינה מלת-יחס אלא צורן הבינוני של הפעיל.

(ב) המ"ם / הו"ם: "נִיָּהֶם את מחנה מצרים" (שמות יד כד). ענ"ש: *wyā^em*. בעבר (דברים ז, כג) ובצורת המקור (דברים ב, טו) מקוים גם בענ"ש בניין קל.

(ג) טמ"ן: "נִיָּטְמָן אתם יעקב" (דברים לה, ד). ענ"ש: *wyatmⁿ*. בבינוני פעול ופעם נוספת כעתיד גם בענ"ש משמש בניין קל. ואין הבדל במשמעות.

(ד) כר"ת: "ואתו לא תִכְרֹת" (דברים כ, יט). ענ"ש: *takr^t*. נ"ש: תכרית. בד"כ אין חילופים בפועל זה. קל משמש בעניין כריתת ענפים, עצים וכד' או בעניין כריתת ברית, והפעיל בהקשר לכריתת בני-אדם, עמים ובעלי-חיים.

(ה) עב"ד: "את הגוי אשר יִעַבְדוּ" (בראשית טו, יד). ענ"ש: *yābbīdu*. אפשר שהכפלת פה"פ סייעה לחילוף. כזכור בשורשי פ"ג מזדהות צורות רבות בכניינים קל, פיעל, הפעיל. בשורש זה בא פיעל כנגד קל (שמות כג, כה) וכנגד הפעיל (שמות ו, ה).

(ו) על"ה: "וְעָלִיתְךָ אתה ואהרון עמך" (שמות יט, כד). ענ"ש: *wāllitā*. גם כאן הפעיל בא בהוראת הקל בשורש בעל פ"א גרונית.

(ז) עק"ד: "וַיַּעַקְדְךָ את יצחק בנו" (בראשית כב, ט). ענ"ש: *wyāqq^d*. שאר צורות הקל הן בבינוני הפעול.

(ח) רח"ק: "מדבר שקר תִרְחֶק" (שמות כג, ז). ענ"ש: *tāraq*. גם בענ"ט נמצא הפעיל בהוראת הקל (בראשית מד, ד למשל).

(ט) שב"ר: בפועל זה חל חילוף בשתיים מצורותיו: "וַיִּשְׁבֹּר למצרים" (בראשית מא, נו). ענ"ש: *wyašb^r*. "אכל תִשְׁבְּרוּ מאתם" (דברים ב, ו). ענ"ש: *tašbīru*. נ"ש: תשבירו. בענ"ט קל בד"כ מציין קניית בר, והפעיל — מכירת בר. אולם בבראשית מא, נו (לעיל) בא הקל בהוראת ההפעיל, ובענ"ש אכן ננקט הפעיל. מאידך בדברים ב, ו קל משמש בהוראתו הרגילה, ובכל זאת כנגדו בענ"ש ננקט הפעיל.

(י) שי"ר: "אָשִׁיבָה לה" (שמות טו, א). ענ"ש: *āšīru*. נה"ש: אשירו, כידוע צורות קל עתיד בשורשי ע"י נזדהו עם צורות הפעיל עתיד, וכמו בענ"ט¹⁹ נוצרו מן הסתם גם בענ"ש בדרך ההיקש צורות הפעיל מצורות קל.

(יא) שכ"ן: "בִּשְׂכָן־יִשְׂרָאֵל בארץ" (בראשית לה, כב). ענ"ש: *baškⁿ*. בד"כ בענ"ש כמו בענ"ט קל מציין פועל עומד ופיעל והפעיל — יוצא. אולם בשמות ג, כב מופיע בענ"ש הפעיל לפועל עומד (*maškinta* כנגד *מִשְׁכָּנְתָּה*); לפיכך נראה שגם בפסוק שלעיל הפעיל אינו נובע מתחביר שונה, אלא בא לציון פועל עומד.

18 ראה עואנ"ש, ה', עמ' 11, סע' 0.13 והערה 23.

19 ראה למשל ח' ילון, פרקי לשון. ירושלים תשל"א, עמ' 43-44.

3.4 חילוף היוצר הבחנה כלשהי בשימוש בין צורות הקל וההפעיל:
 (א) הנ"ה: "לְחַנְתְּכֶם" (דברים א, לג). ענ"ש: lānotkimma. בנה"ש יש גם להחנותכם. בכל שאר היקריותיו משמש פועל זה כעומד. ובפסוק זה — כיוצא. חילוף הבניין בענ"ש מאפשר הבחנה בין הפועל היוצא והעומד.
 (ב) יל"ד: "וַיִּלְדוּ לָהֶם" (בראשית ו, ד). ענ"ש: wyūlīdu. נ"ש: ויולידו. וכך בבראשית י, ח; כב, כג. ובכולם הנושא במין זכר הוא (ראה מה שנכתב לעיל, סעיף 2.6 שורש יל"ד). כשהחילוף נתון כבר ככתיב הנה"ש הומר הקל בהפעיל, וכשאינן הדבר כך — הומר בפועל.
 (ג) נג"ש: "את הנכרי תַּגִּשׁ" (דברים טו, ג) ענ"ש: tagg^ēs. נה"ש: תגיש. "לא יַגֵּשׁ את רעהו" (דברים טו, ב). ענ"ש: yagg^ēs. נה"ש: יגיש. שאר צורות נג"ש קל בתורה הן בבנינוני, ומשמשות כשם תואר, ואילו כאן הפועל יוצא.
 (ד) נח"ל: "יִנְחֲלוּ לָכֶם את הארץ" (במדבר לד, יז). ענ"ש: yā:nīlu. יש המפרשים את הקל בפסוק זה כמצייני את הוראת ההפעיל. (למשל ראב"ע: ינחלו — פועל יוצא לשני פעולים). כך, כנראה, פורש הפועל במסורת השומרונים, וקריאתו בהפעיל שמרה על ההבחנה הקבועה בפועל זה: קל — פועל יוצא, הפעיל — גורם.

4. ענ"ט: קל לעומת ענ"ש: נפעל.

4.1 חילופים בפעלים עומדים:

- (א) דב"ק: "וּבו תִּדְבַק" (דברים י, כ). ענ"ש: tiddabaq. וכך בכל מקום שהכתיב אָפְשָׁר. בענ"ט אין נפעל בשורש זה.
 (ב) דג"ה: "וַיִּדְגּוּ לָרֶבֶב בַּקֶּרֶב הארץ" (בראשית מח, טז). ענ"ש: wyiddāgu. אין פעלים נוספים משורש זה.
 (ג) חג"ר: "וּבִאֲבֹנֵט בַּד יִחְגֹּר" (ויקרא טז, ד). ענ"ש: iyyāgār. רק בפסוק זה מצייני הקל פועל עומד.
 (ד) חז"ק: "וַתִּחַזַּק מִצְרַיִם" (שמות יב, לג). ענ"ש: wtiyyāzāq. וכך בכל צורות העתיד, כלומר בצורות שהכתיב אפשר.
 (ה) כב"ד: "תִּכְבְּדוּ העבודה על האנשים" (שמות ה, ט). ענ"ש: tikkāb^ēd. קל מצוי בעתיד פעם נוספת (שמות ט, ז), ושם גם בענ"ש ננקט קל.
 (ו) כב"ה: "לֹא תִכְבֶּה" (ויקרא ו, ה; ו). ענ"ש: tikkābi; אין פעלים נוספים משורש זה בתורה.
 (ז) מע"ט: "וְאִם יִמְעַט הבית" (שמות יב, ד). ענ"ש: yimmāt. בנין קל נמצא גם בויקרא כה, טז, אך שם בענ"ש כנגדו שם עצם מְעֵט.
 (ח) מת"ק: "וַיִּמְתְּקוּ המים" (שמות טו, כה). ענ"ש: wyimmātēqu. אין פעלים נוספים.

ט) סח"ר: "וישבו בארץ ויסקרו אתה" (בראשית לד, כא). ענ"ש: wyiṣṣāru. וכך
בבראשית מב, לד: "ואת הארץ תסקרו", ענ"ש: wat ... tissāru. הקריאה wat
מלמדת כי הפועל אינו מקבל השלמת מושא-ישיר עפ"י מסורת השומרונים.²⁰
י) סר"ח: "וסרח העדף ... חצי היריעה העדפת תסרח" (שמות כו, יב). ענ"ש:
tissārā.

יא) צב"א: "ויצבאו על מדין" (במדבר לא, ז). ענ"ש: wyiṣṣābā'u. בצורות עבר,
בינוני ומקור מקוים בניין קל גם בענ"ש, אך שם כתיב האותיות אינו מאפשר קריאה
בנפעל.

יב) צנ"ף: "ובמצנפת בד יצנף" (ויקרא טז, ד). ענ"ש: yiṣṣān^{ef}; אין פעלים נוספים.
יג) קצ"ר: "ותקצר נפש העם בדרך" (במדבר כא, ד). ענ"ש: wtiqqāṣār. פעם
נוספת נקרה קצ"ר לציון פועל עומד בעתיד (במדבר יא, כג), ושם גם בענ"ש הבניין
הוא קל.

יד) קר"א: "את אשר יקרא אתכם" (בראשית מט, א). ענ"ש: yiqqārī. הפועל קרא
יש אחריו לכאורה השלמת מושא ישיר בגלל המלית את, אך סמאנטית אין כאן
מושא. בשאר היקרויותיו נהגה הפועל בבניין קל גם בענ"ש, גם כשכתיב האותיות
לא מנע מעבר לנפעל. כגון: "פן יקראנו אסון" (בראשית מב, ד). ענ"ש: yiqrānu.
טו) רא"ה: "לראות בבנות הארץ" (בראשית לד, א). ענ"ש: lērrā'ot. ובנה"ש:
להראות. רא"ה משמש בבניין קל בד"כ לפעלים יוצאים, וכאן הפועל עומד.

טז) רע"ב: "ותרעב כל ארץ מצרים" (בראשית מא, נה). ענ"ש: wtirrāb. רק כאן
נמצא בתורה פועל זה בבניין קל. ובתה"ש: ואתכפנת, כלומר שימוש בבניין החוזר.
יז) שכ"ר: "וישת מן היין וישקר" (בראשית ט, כא). ענ"ש: wyiṣṣākār. וכך
בבראשית מג, לד. אלו הן כל היקרויות הפועל בבניין קל בתורה. הפועל העומד
מציין בשורש זה שינוי מצב.

יח) שק"ע: "ותשקע הארץ" (במדבר יא, ב). ענ"ש: wtiṣṣāqā; אין פעלים נוספים
בתורה.

4.2 חילוף בפעלים יוצאים:

א) שכ"ח: "פן תשכח את הדברים" (דברים ד, ט). ענ"ש: tiṣṣāka. וכך בכל צורות
העתיד, כלומר בכל הצורות שהכתיב אפשר קריאה בנפעל. לפנינו דוגמא לבניין
חוזר המצרף אליו מושא-ישיר. תופעה זו מצויה גם במסורת הטברנית למקרא.²¹

20 מסורת השומרונים מבחינה בין את לציון המושא הישיר לבין את מלתי-היחס (=עם). הראשונה הגויה it,
ואלו מילת היחס — at.

21 ראה הערותיו של ד' בן-חיים בעוונ"ש, ה' עמ' 108 הערה 54; ה' עמ' 248 סע' 7.4 ס"ק 3. וראה גם א'
בנדויד, לשון מקרא ולשון חכמים, חלק ב', תל-אביב תשל"א, עמ' 488–489, וכן מ' בראש, "נשכחות
בלשון התנאים" מחקרי לשון מוגשים לזאב בן-חיים בהגיעו לשיבה, עמ' 91–93, סע' 15–17 וכן הערות
45 ר' 40

לעניין הנפעל בפועל זה כתב ז. בן-חיים,²² שהשומרונים העבירו את הסגולה המיוחדת לנש"ה אתפעל, שנהג כדיבורם הארמי, אל מקבילו העברי — שכ"ח, והגו אותו בבניין נפעל, המקביל לאתפעל (והשווה ענ"ט: תַּנְשִׁי ישעיהו מד, כא).

4.3 חילוף בפעלים סתמיים:

(א) אמ"ר: "וַיֵּאמֶר לְיוֹסֵף" (בראשית מח, א). ענ"ש: wiyyām^er. כך גם בבראשית מח, ב; שמות כב, ח. ענ"ש העדיפה בפסוקים אלו הבעת הסתמיות באמצעות פועל סביל.

4.4 חילופים היוצרים הבחנה במשמעות בין הקל והנפעל:

(א) בע"ר: "מדוע לא יָבְעַר הסנה" (שמות ג, ג). ענ"ש: yibbār. בפסוק זה משמעות הפועל היא להישרף. המשמעות האחרת מצויה למשל בשמות ג, ב: "הסנה בָּעַר באש". הקריאה בנפעל יוצרת אם כן הבחנה בין שתי משמעויות. הקבלה לכך ישנה בתה"ש: בפס' ב — יָקִיד, ובפס' ג — יתוקד. וברוח זו תר' אונקלוס: פס' ב — פָּעִיר, פס' ג — מתאכל.

(ב) עב"ט: "והעבטת גוים רבים ואתה לא תֵּעֲבֹט" (דברים טו, ו). ענ"ש: tiyyābāt. המשמעות "להלוות במשכון" מובעת בענ"ט בבניין הפעיל, והקל מציין "ללוות במשכון". אולם הקל מופיע גם במשמעות "לקחת את המשכון מהלווה". כגון: "לא תבא אל ביתו לְעֵבֶט עֲבֹטו" דברים כד, י. ההגייה בנפעל בפסוק שלעיל יוצרת הבחנה צורנית בין המשמעויות השונות.

5. מסקנות

5.1 פרשת החילופים ענ"ט — קל / ענ"ש — נפעל מלמדת, שהרוב המכריע בקרב החילופים הוא בפעלים עומדים. התהליך ניכר גם במסורת הטברנית למקרא,²³ ונראה כי ענ"ש מציגה שלב מתקדם יותר בתהליך זה. אמנם לצד חילופים אלו יש חילופים לא מעטים בכיוון ההפוך, כלומר קל בענ"ש כנגד נפעל דווקא בענ"ט. אולם בקרב פעלים אלו בולטת קבוצת פעלי פ"נ, שבהם כאמור (ראה סעיף 1.2 והע' 5) נמנע המעבר אל הנפעל בענ"ש. מכל מקום מעתק קל < נפעל בפעלים עומדים בענ"ש לא חל בהיקף מלא.

22 לשוננו ט"ו, 'שירת האזינו', עמ' 78–79.

23 ראה ז' בן-חיים, 'לשון עתיקה במציאות חדשה', לשוננו לעם, טבת-אדר תשי"ג, עמ' 62–63.

5.2 החילופים ענ"ט – קל / ענ"ש – פיעל מוכיחים שפעלים רבים עברו בכל צורותיהם, או במקום שהכתיב לא מנע זאת, מן הקל אל הפיעל. בפעלים אחדים כבר בענ"ט משמש פיעל לצד הקל לציון הוראה זהה (לק"ט, נת"ץ, קב"ץ, שק"ר ועוד). ויש שמגמת החילוף מתאימה לניקוד ענ"ט (גר"ש, דב"ר ועוד). למעשה כשבניין קל משמש פועל יוצא, במקרים רבים אין הבדל הוראה בינו לבין הפיעל. אמנם מקובלת הסברה, שהפיעל מוסיף על הקל חוזק מבחינת איכות הפעולה או מבחינת כמות הפועלים או הפעולים,²⁴ אולם אין בלשון המקרא קביעות בהבחנה זאת. מכל מקום החילופים הרבים מעידים, שבמסורת השומרונית פיעל נזדהה בהוראתו לקל. ז' בן-חיים דן בהרחבה בסוגיה זו²⁵ והסביר, שבמסורת השומרונית (כמו בל"ח ובמגילות ים המלח) בטלה הבעת "חוזק הפעולה" שהיתה בבניין פיעל.

בדיקת חילופי קל < פיעל מראה כי רובם המכריע הוא בפעלים יוצאים. נראה שמלכתחילה חל החילוף בפעלים יוצאים, כי ציון הפועל היוצא הוא משותף לשני הבניינים; ומאוחר יותר, משנתפסו קל ופיעל בתודעת הדוברים כשווי הוראה לכל דבר, עשוי היה הפיעל להמיר את הקל גם בפעלים עומדים.

5.3 החילופים ענ"ט – קל / וענ"ש – הפעיל מציגים מצב דומה לזה שראינו בחילופי קל – פיעל. גם בחילופי קל – הפעיל פעלים רבים באופן יחסי עברו אל הבניין האחר בכל צורותיהם או בכל הצורות שהכתיב אִפְשָׁר את המעבר. כמו בחילופי קל – פיעל גם כאן רוב החילופים הם בפעלים יוצאים. בחלקם כבר בענ"ט משמש הפעיל לצד הקל בלי הבדל הוראה (רצ"ה, סד"ר, שמ"ט). אם כן מה שאירע לפיעל הוא שאירע להפעיל: בענ"ש תמצא שימוש רב של הפעיל לציון פועל יוצא ללא הבדל משמעות מן הקל.²⁶

5.3.1 לצד חילופי קל < פיעל, קל < הפעיל אתה מוצא בענ"ש גם חילופים ככיוון הנגדי, כלומר קל בענ"ש במקום פיעל או הפעיל בענ"ט. אך אין תמה בדבר, שכן השימוש בבניין קל לפעלים יוצאים לא נכרת בענ"ש, ומשבטלה ההבחנה בין הוראת הקל והפיעל, טבעי הדבר שיימצאו חילופים בשני הכיוונים. ועוד – רבים מן הפעלים המופיעים בהפעיל בענ"ט כנגד קל בענ"ש, נטען לגביהם כי אלו צורות עתיד קל כמשקל יִקְטַל. אביא כאן דוגמא אחת לעניין זה: "וַיִּפְתּוּ אֹתָם" (דברים א,

24 ראה ז' בן-חיים, 'מסורת השומרונים וזיקתה למסורת הלשון של מיה"מ ולל"ח', לשוננו כ"ב, עמ' 235, ור' גם ח' ילון, מבוא לניקוד המשנה, ירושלים תשכ"ד, עמ' 181–185.

25 שם, עמ' 239–242.

26 ראה מ' מורשת כמאמר שנוכר לעיל בהערה 16, עמ' 249–281.

מד). ענ"ש: wyikkātu. וכך גם בכמדבר יד, מה. ח' ילון הציע לפרש את הצורות בענ"ט כעתיד קל.²⁷ תפיסה זו מצמצמת את מספר חילופי ענ"ט — הפעיל / ענ"ש קל —

מכל מקום מספר השרושים והצורות המציגים את החילופים מוכיחים ללא ספק, כי המגמה השלטת בהם היא קל < פיעל, קל < הפעיל, ולא להיפך.

5.4 מכל מה שנאמר עד כאן יוצא בברור שבנין קל הולך וננטש במסורת שומרון. בענ"ט עדיין ניכרת החלוקה הקדומה למשקלים שונים בבניין קל: 1) פֻּעַל — יִפְעַל (פועל 2) פֻּעַל — יִפְעַל — פֻּעַל 3) פֻּעַל — יִפְעַל — פֻּעַל ושרידים בלבד מקבוצה נוספת: פֻּעַל — יִפְעַל — פֻּעַל. בחלוקה זו הייתה תלויה מלכתחילה גם הבחנה בשימוש: פעלים פעילים, יוצאים לעומת פעלים עומדים, פעלי מצב. אולם בשל גורמים פונולוגיים נתלכדו המשקלים השונים ונתערבבו זה בזה. דבר זה ניכר כידוע כבר בענ"ט.²⁸ בענ"ש ניטשטשה ההבחנה הצורנית עוד יותר, מתוך הפיכתה של תנועת u קצרה לתנועה קדמית והתלכדות כל משקלי העתיד לאחד.²⁹ משבטלה ההבחנה הצורנית בין פועל עומד ליוצא, מצאה לה הלשון אפיקים חדשים להביע באמצעותם את ההבדלים בשימוש הפעלים. הפועל העומד מצא — פעמים הרבה — את ביטויו בנפעל, שזיקותיו הסמאנטיות לפועל העומד שקופות הן, ואילו הפועל היוצא מצא את ביטויו בפיעל ובהפעיל, שהשימוש היוצא בהם מובהק. פעלים רבים, אם כן, נטשו את בניין קל בענ"ש ועברו לבניינים אחרים, ונידלדלו שורותיו של בניין קל.

27 ראה ח' ילון, פרקי לשון, ירושלים תשל"א, עמ' 52.

28 ראה מש"כ ז' בן-חיים, במאמר הנזכר לעיל (הערה 23), עמ' 62–63; וכן בעוואנ"ש, ה, עמ' 76–77 סעי'

2.1.1.0.3–2.1.1.0

29 ראה עוואנ"ש, שם.

STUDIES IN LANGUAGE TRADITIONS

TABLE OF CONTENTS

Nissim Berribbi ב"ר		י
Preface		ט
Table of Contents		ט'
Moshe Bar-Asher	On Vocalization Errors in Codex Kaufman of the Mishna	1
Ephraim Ḥazzan	Language Layers in the Poetry of R. David b. Aharon Ḥasin	19
Shelomo Morag	Some Notes on Linguistic Thought in the Middle Ages: <i>Kitāb al-muṣawwītāt</i> and the Phonological Theory it Presents	41
Aharon Maman	The Reading Tradition of the Jews of Tetouan: Phonology of Biblical and Mishnaic Hebrew	51
Ḥayya Nathan	Did Mishnaic Hebrew Lose the Distinction between the Pronominal Suffixes of the Third Person, Feminine Singular and Plural?	121
Talma Zurawel	The Qal Conjugation in Samaritan Hebrew	135